

Altman, Karel

Prameny ke zkoumání historie národopisu na Moravě

In: Altman, Karel. *Úvod do studia dějin národopisu na Moravě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 67-83

ISBN 978-80-210-6576-5; ISBN 978-80-210-6579-6 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128860>

Access Date: 22. 03. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3. Kapitola

Prameny ke zkoumání historie národopisu na Moravě

Historiku národopisu samozřejmě nestačí, aby se pouze seznámil s výzkumy, které už byly vykonány jeho předchůdci a na nichž pracují jeho kolegové. Jeho hlavním posláním je dosavadní výsledky bádání rozšířit a prohloubit, a tak vlastní práci posunout dál. K dosažení takového cíle zaměřuje svoji činnost, kterou – poučen znalostí předchozích aktivit – rozvíjí dle svých duševních i materiálních možností.

Má-li historik našeho oboru objevovat nové, dosud neznámé poznatky o objektu svého zájmu, musí se zaměřit na studium dosud nevyužitých pramenů. Obecně platí, že každý historik, tedy i historik národopisu, obvykle poznává předmět svého zkoumání pouze nepřímo: ze stop, které lidská činnost zanechala; jde tedy o zprostředkované doklady. Tím se dějepis jako téměř všechny společenské vědy podstatně odlišuje od přírodních věd, které poznatky svého bádání získávají z přímého pozorování objektu a mají kromě toho možnost je vyvolat a opakovat, použít experimentu.

Všechna svědectví, doklady a pozůstatky, jež jsou stopami lidské činnosti v minulosti, jsou nadto zřídka trvalé a mohou podlehnout zkáze. A nejsou-li pro některé časové úseky nebo oblasti zachovány, může být historické poznání ztíženo nebo vůbec znemožněno. Je proto pochopitelné, že svědectvím a dokladům lidské činnosti se musí věnovat mimořádná pozornost, protože jsou základem a východiskem vědecké historické práce. Téměř obecně se označují termínem „pramen“. Toto označení velmi vhodně vyjadřuje, že prameny samy jsou především prostředkem poznání.¹⁰⁷ Historické prameny jsou všechny doklady minulé lidské činnosti, svědectví minulých událostí, která slouží k poznání a k rekonstrukci zákonitého vývoje lidské společnosti. Pro historika národopisu je pak historickým pramenem vše, co se dělo v rámci národopisných aktivit, co vzniklo v procesu etnologických bádání, co se zachovalo jako pozůstatek, doklad a zpráva – a přitom může sloužit k poznání minulosti onoho procesu.

107 Srov. Charvát, Jaroslav: *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1974, s. 3–4.

Historické prameny – rozdělení

Prameny mohou být rozdělovány podle různých hledisek. Na základě forem znaků se dělí na písemné, nepsané, tradované ústně. Podle způsobu dochování jsou písemné prameny rozděleny na publikované a nepublikované. Podle povahy pramenů rozlišujeme prameny objektivní (úředního charakteru) a subjektivní (narativní – deník, kronika, aj.).¹⁰⁸

V praxi se většinou používá tradiční rozdělení pramenů podle vnějších hledisek, tj. podle fyzické podoby, podle způsobu dochování či fixace informací a podle formy jejich vnímání lidskými smysly. Historické prameny můžeme dělit na pět skupin: a) hmotné nebo trojrozměrné pozůstatky minulé lidské činnosti a existence, b) písemné záznamy, c) obrazové a zvukové záznamy, d) strojově fixované informace, e) informace zachované v paměti a předávané ústně.

Nejdůležitějším a nejpoužívanějším historickým pramenem jsou písemné prameny. Podle technického způsobu dochování jsou tyto prameny tradičně děleny na rukopisné a tištěné, avšak v moderní době se jejich škála poněkud rozšířila na prameny tištěné, rozmnožené, strojopisy, rukopisy a nejmodernější strojové (počítačové) zápisy a různé druhy kopií (fotografie, film, xerox a podobně)

Písemné prameny členíme podle původu a účelu na prameny veřejné (úřední, institucí a organizací), soukromé (osobní, rodinné) a vyprávěcí (nebo též sdělovací, informativní), tj. záměrně zachycené zprávy o jevech a událostech pro současníky (sem patří i soudobá publicistika a tisk). Písemné prameny můžeme dělit také podle hlediska časového, místního, podle obsahu, funkce, záměru a formy, i podle autentičnosti a pravosti.¹⁰⁹

Můžeme zde předeslat, že většinu písemných pramenů nalezne badatel v archivech (zvláště úřední a netištěné prameny), další část v knihovnách (zvláště tištěné prameny) i na jiných místech (například v soukromém vlastnictví). Specifický význam pro novější dějiny (tedy i dějiny národopisu na Moravě) má tisk, který historiku národopisu představuje konglomerát různých typů pramenů a literatury. Pro novější dobu nabývají stále většího významu nové druhy pramenů, zvláště prameny obrazové a zvukové (a jejich kombinace), které souvisejí s vynálezem a rozšířením fotografie, fonogramu, filmu, rozhlasu a televize, elektromagnetické a laserové záznamy zvuku i obrazu (faxy, pásky, diskety, internet). Pro historika je důležité, aby rozlišoval nejen dokumentární, ale také estetickou hodnotu těchto pramenů; ta u uměleckých děl dokonce převažuje.¹¹⁰

108 Srov. <http://pipux.net/index.php?id=41>

109 Srov. Bartoš, J.: *Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech*. Olomouc 1999, s. 31.

110 Srov. Bartoš, J.: *Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech*. Olomouc 1999, s. 31.

Odborná literatura

Jak jsme již zdůraznili, stav dosavadního bádání zjišťuje historik národopisu studiem odborné literatury. Svoje vlastní bádání pak rozvíjí výzkumem pramenů. Je proto záhodno lépe ujasnit obsah obou pojmů a vysvětlit jejich vzájemnou odlišnost i vztah mezi nimi. Tedy pramen je na rozdíl od literatury bezprostřední součástí nebo odrazem historického procesu, je mu většinou časově, prostorově i původem blíže, kdežto literatura je vlastně následkem předchozího zkoumání pramenů jinými badateli. Obecně platí, že rozdíl mezi literaturou a pramenem není vždy jednoznačný. Je tomu tak jednak proto, že existují různé přechodné druhy, ale hlavně proto, že i literatura vůbec a odborná zvláště je výsledkem lidské činnosti a může v určitém směru sloužit také jako pramen. Mezi tištěným pramenem a dílem z oblasti odborné literatury tak nemusí být zcela striktní hranice. Platí to zejména pro práce, které vznikly a byly publikovány v dřívějších dobách, před nástupem vědeckého období národopisu.¹¹¹

Tuto skutečnost dokládá například vztah mezi dvěma fenomény – životopisy a memoáry. Mezi literaturu, která pojednává o historii národopisu, jsme v předchozím líčení řadili i životopisy – v podobě různých kratších slovesných útvarů, jako jsou například rozličné črty, ale také celých samostatných publikací –, které byly napsány a publikovány o různých osobnostech naší disciplíny. Nejednou (zejména u starších prací tohoto typu) ovšem budí právě životopisy v tomto ohledu jisté rozpaky, zdali jde vůbec o odbornou literaturu; leckdy se spíše přikláníme k hodnocení, že jde o pramen, neboť daným dílem jsou de facto vzpomínky autora, které se vztahují k osobnosti, o níž dílo pojednává. To však rozhodně nemusí snižovat hodnotu takové práce.

Velmi významným pramenem pak může být i takové vzpomínkové dílo osoby, která už je prakticky neznámá či známá pouze velmi omezenému okruhu znalců, nicméně svou zasvěceností do osudů vynikající osobnosti národopisu a uměním vylíčit její skutky nemůže být opomíjena; její význam spočívá právě v tom, že zanechala svoje svědectví dalším generacím. Jako příklad můžeme uvést třeba šestidílné paměti Boženy Mrštkové nazvané prostě *Vzpomínky* (Olomouc – Hejčín 1933–1938), které pak znovu vyšly pod stejným názvem ve dvou dílech (Praha 1950).

Obdobně Božena Nováková-Uprková, dcera malíře Joži Uprky, je autorkou vzpomínkové knihy *Besedy s Jožou Uprkou* (Strážnice – Ostrava 1996). Je vytvořena specifickou metodou, kombinací vzpomínek autorky i Mistra samého, a tudíž se jeví jako skutečná beseda; nadto je hojně využito korespondence Uprky s rozličnými osobnostmi.

Významné osobnosti národopisu na Moravě však nebyly pouze objektem líčení a hodnocení svých životopisců. Také ony samy – samozřejmě ne všechny, ale pouze některé – zanechaly svědectví o vlastní badatelské a další tvůrčí práci. Považovaly za

111 Srov. Bartoš, J.: *Úvod do metodiky historického bádání a nauky o pramenech*. Olomouc 1999, s. 28.

vhodné vylíčit svoje osudy, okolnosti vlastní tvorby, upozornit na různá úskalí výzkumu a často také objasnit své osobní vztahy ke kolegům, k odborné, ale i laické veřejnosti, která ostatně rovněž zaujímala vůči jejich působení, bádání i dílu rozličné postoje. K životopisným pracím z pera současníků zobrazované osobnosti anebo pozdějších historiků moravského národopisu se tak řadí písemně fixované vzpomínky samotných etnografů a folkloristů, memoárové stati i celé spisy, v nichž průkopníci národopisu zanechali vlastní svědectví o skutečnostech, jež považovali za důležité, hodné zaznamenání a uchování pro poučení svých následovníků.

Vzpomínky pamětníků jsou v důsledku různých okolností, mimo jiné i politických a ideologických restrikcí, vydávány tiskem třeba až po mnoha desetiletích, která uplynula od jejich napsání. Tyto memoáry jsou často publikovány v kompletní podobě, jindy jsou pořizovány výběry nejpozoruhodnějších částí rukopisného díla. Takto přistoupil Václav Frolec ke vzpomínkám dnes už téměř zapomenutého amatérského fotografa Karla Dvořáka z Prahy, z nichž sestavil a komentářem doprovodil výbor nazvaný *Slovácko 1905. Ze vzpomínek a fotografií Karla Dvořáka z počátku 20. století* (Brno 1991). Po prostudování rukopisu a prohlédnutí fotografií po téměř století od Dvořákovy práce dospěl V. Frolec k názoru, že převážná část informací obsažených ve vzpomínkách neztratila na zajímavosti a skýtá současnému čtenáři málo známý pohled na Slovácko, neboť je autentickou vzpomínkovou výpovědí o neopakovatelné společenské a kulturní atmosféře tohoto kraje na počátku 20. století, kde tehdy působily významné osobnosti spjaté s národopisem, zejména Joža Uprka, Cyril Mandel, Antoš Frolka, Franta Úprka, Otakar Březina, František Kretz a další. Při vydání Dvořákových vzpomínek z let kolem roku 1905 se V. Frolec rozhodl pro výběr takových pasáží, které nejlépe vypovídají o kulturní a společenské atmosféře doby, ostatní části rukopisu byly vypuštěny, nebo byly ve zkratce, pro dosažení souvislosti a návaznosti textu, editorem parafrázovány a komentovány.¹¹²

Specifický přístup zvolili autoři knihy o malíři Antoši Frolkovi starším, která je připsána Antoši Frolkovi mladšímu, ovšem vyšla díky manželům Dušanovi a Ludmile Holým, kteří její mimořádně důkladné přípravě věnovali několikaleté úsilí.¹¹³ Sestavená monografie, která byla do knižní podoby dovedena mimo jiné i proto, aby se stala základem k přehodnocení Frolkovy malířské osobnosti, je publikací vskutku mnoho-
vrstevnou; žánrově se zde prolínají memoáry, dokumentace a umělecká monografie. Vypravěč, MUDr. Antoš Frolka, prvorozený syn malíře, se zde snaží vysvětlit okolnosti vzniku umělcova díla a jeho ohlas. Slovy Dušana Holého, „záběr je však mnohem širší; podává kulturní historii regionu na konkrétním příkladu života otce, jeho rodiny, uči-

112 Srov. Frolec, Václav: *Slovácko 1905. Ze vzpomínek a fotografií Karla Dvořáka z počátku 20. století*. Brno 1991, s. 5–8.

113 Frolka, Antoš: *Mezi paletou a písní. O malíři Frolkovi a jeho rodině*. Zpracovali a k vydání připravili Dušan Holý a Ludmila Holá. Brno 2000.

telů a přátel – a to po umělcově smrti. Vše je doloženo množstvím literárních svědectví – kritik, novinových článků, korespondence, jakož i dokumentárními fotografiemi.“¹¹⁴

Avšak ne všem vzpomínkovým textům, jež sepsali významní moravští národopisci coby svědectví své práce, se dostalo publikování v periodikách, sbornících či samostatných tiscích. Proto je nezbytné, aby historik národopisu zaměřil své bádání na výzkum pozůstalostí osobností tohoto oboru, ale také těch, kteří – ač sami se v této disciplíně třeba příliš neangažovali – s nimi spolupracovali či přátelili.

Archivní prameny

Bádání o historii oboru národopis na Moravě se neobejde bez studia materiálů zachovaných v archivech. Právě tyto prameny rozličné povahy skýtají množství informací, jež dosud nebyly zkoumány, navzdory skutečnosti, že začasťe mají značnou vypovídací hodnotu.

Historik národopisu při svém bádání využívá archivní prameny různého druhu. Důležité jsou například záznamy úřední provenience, zprávy oficiálních institucí (například fondy policejních ředitelství), evidujících a kontrolujících aktivity fyzických i právnických osob, tedy jak jednotlivců, tak kolektivů a různých zařízení atd. V tomto ohledu mají pro nás značnou cenu zejména fondy uchováující dokumenty, jež se vztahují k působení rozmanitých sdružení a spolků, které vyvíjely národopisnou činnost.

Pozůstalosti

K nesmírně cenným zdrojům relevantních informací patří pozůstalosti jednak zmíněných institucí a sdružení, ale také jednotlivých osobností moravského národopisu a stejně tak jejich kolegů působících v Čechách, ve Slezsku i v jiných zemích. Nelze podceňovat ani pozůstalosti osob, které s národopisem souvisely pouze okrajově. Pochopitelně nejceněnější jsou pro historika národopisu takové soubory archiválií, jež se vztahují k nejaktivnějším národopiscům, ctitelům lidové kultury, úspěšným a věcnalým sběratelům i autorům mnoha odborných prací, skutečným celebritám oboru. Vzhledem k jisté relativnosti takového hodnocení však stranou naší pozornosti nezůstávají ani pozůstalosti třeba i dávno zapomenutých osob, které se však alespoň ve své době etablovaly jako výrazné osobnosti.

114 Poznámka na záložce knihy.

Pozůstalosti osobností různého významu tradičně uchovávají ve svých fondech nejen státní archivy České republiky, ale jsou také součástí sbírek jiných institucí, zejména muzeí, anebo sbírek, jež se nalézají v soukromých rukou.

Obsahy dochovaných pozůstalostí té či oné osobnosti jsou dosti rozličné. Liší se kvantitativně i kvalitativně, tj. počtem zachráněných dokladů i jejich obsahem. Některé z těchto fondů sestávají z jediného archivního kartonu nebo jenom z několika takových jednotek, ale jiné fondy čítají i několik či mnoho desítek a nejednou dokonce i více než stovku kartonů. Fondy pozůstalostí osobností národopisu se o to více liší i skladbou svého obsahu. Zpravidla jsou zde osobní dokumenty dané osobnosti, korespondence vlastní – přijatá i odeslaná –, ale i cizí, dále rukopisy (opět vlastní, ale i jiných autorů) a další materiály, zejména důležité tisky a výstřižky, ilustrace, především fotografie, a také rozmanitá směs dokumentů zvaná varia, k níž patří i trojrozměrné předměty, ponejvíce menších rozměrů. V pozůstalostech osobností jde většinou o dokumenty a materiály známého původu a účelu, někdy však se k nim vztahují i různé nejasnosti.¹¹⁵

Pozůstalostem uloženým v různých paměťových institucích České republiky – archívech, muzeích aj. – je ve zvýšené míře věnována značná pozornost odborných badatelů. Patří k nim zejména odborníci, kteří tyto fondy zpracovávají do podoby, jež je posléze přístupná odborné veřejnosti, tedy i historikům národopisu. Například pracovníci Literárního archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP) jsou autory inventářů pozůstalostí významných osobností, ale i rozličných institucí, jejichž součástí je i úvodní zhodnocení objektu jejich zájmu. Tyto inventáře byly dlouhá desetiletí vydávány tiskem, v posledních letech jsou běžně zpřístupňovány v elektronické podobě. Z fondů uložených v LA PNP jsou pro historika národopisu na Moravě zvláště významné pozůstalosti Františka Bílého, Josefa Klvani, Čenka Zírta a dalších.¹¹⁶

Při různých příležitostech je o rozličných známých pozůstalostech referováno na stránkách periodického tisku či sborníků z konferencí a sympozií, kde o nich bylo pojednáno. Například Veronika Sovková je autorkou hodnotící stati *Pozůstalost Dr. Františka Příkryla v archivu Vlastivědného muzea v Olomouci*, jež byla publikována ve sborníku *Aktivita duchovních na poli vědy a kultury*.¹¹⁷

Jak je zjevné, právě využívání pozůstalostí různých významných osobností, ale i méně známých osob, může v budoucnu přinést četné nové poznatky. Historik národopisu je zde ovšem odkázán na služby pracovníků paměťových institucí, v jejichž vlastnictví se ony fondy nalézají. Stupeň inventarizace těchto svědectví tak zásadně determinuje další

115 Příkladem může posloužit problematika, kterou řešil Karel Altman ve zmíněné studii *Pozoruhodný dokument národopisného hnutí na jižní Moravě z devadesátých let 19. století*. Jižní Morava 39, 2003, s. 181–190.

116 Základní přehled všech fondů, přístupných i nezpracovaných, nalezne badatel na elektronické adrese <http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/cs/pruvodce-po-fondech-la-seznamy.php>

117 Sovková, Veronika: *Pozůstalost Dr. Františka Příkryla v archivu Vlastivědného muzea v Olomouci*. In: *Aktivita duchovních na poli vědy a kultury*. Rožnov pod Radhoštěm 2003, s. 98–100.

možnosti našeho bádání. Nadto je třeba počítat se skutečností, že pozůstalosti jednotlivých osobností, zvláště pak těch nejvýznamnějších, nejsou soustředěny výhradně na jednom jediném místě, ale nalézají se v různých paměťových institucích, v nejrůznějších lokalitách.

Periodický tisk

Už od počátku 19. století se také u nás postupně rozšířil periodický tisk, tedy tisk denní, tj. noviny, a také časopisy, vycházející nikoli denně, nýbrž s delší časovou prodlevou. Jeho počátky v českých zemích, tedy i na Moravě, jsou ovšem starší, sahají přinejmenším do 18. století, odkdy se tisk začal stále více prosazovat jako masmédiium. Kolem poloviny 19. století však konečně doznal podoby, která se pak dodneška už příliš nezměnila. Právě tehdy se jeho obsah stal značně pestrým, tematicky i žánrově, a z hlediska národopisu je důležité, že se na jeho stránkách začaly stále častěji objevovat nejen stručné zmínky, ale později také celé stati, přinášející poznatky o životě v lidovém prostředí.

Noviny jsou z hlediska slovníku spisovné češtiny definovány jako „časopis, zejména politický, vydávaný denně nebo v určitý den; denní tisk“.¹¹⁸ Naučná encyklopedie o novinách mluví jako o „periodické publikaci masové povahy, vycházející zpravidla denně, výjimečně v delších obdobích (ale častěji než jednou týdně) a sloužící k pohotovému informování veřejnosti. Shromažďují, třídí a redigují aktuální zprávy o vnitropolitických, zahraničně politických a dalších událostech, přinášejí k nim komentáře a články. Jsou nejstarším a nejrozšířenějším hromadným sdělovacím prostředkem.“¹¹⁹

Na základě studia těchto pramenů z druhé poloviny 19. století i z následujících desetiletí lze konstatovat, že tyto historicky podmíněné definice novin je možno považovat za vcelku výstižné pro zmíněné období a vhodné jako východisko k dalším výkladům. Pro historika národopisu je důležité, že se periodický tisk přiřadil k pramenům skýtajícím cenné informace k dějinám našeho oboru.

Naše pokusy o zhodnocení významu tohoto fenoménu pro historii oboru národopis i bádání o každodenním životě obyvatel českých zemí vycházejí z předchozího studia českého dobového denního i časopiseckého tisku české i moravské provenience. Byly prostudovány mnohé ročníky listů, jako byla *Moravská orlice*, *Lidové noviny*, *Moravské noviny*, *Brněnské noviny*, *Hlas*, *Moravské slovo*, *Rovnost* a další tituly. Jmenovaná periodika vycházela již v éře habsburského mocnářství, po dlouhá desetiletí, některé až do konce první Československé republiky nebo i déle. Vedle nich však vždy byly v různých

118 *Slovník spisovného jazyka českého. III. M–O*. Praha 1989, s. 383.

119 *Malá československá encyklopedie. IV. M–Pol*. Praha 1986, s. 569.

dobách zakládány také listy, které existovaly kratší dobu a leckteré měly pouze jepičí život.

Zejména na stránkách zmíněných titulů bylo během let publikováno mnoho statí, jež se přímo zabývaly rozličným děním v lidovém prostředí anebo se k němu alespoň nějak vztahovaly. Poznatky získané tímto studiem umožňují doplnit představu o pestrosti tradičního života lidových vrstev, jakou se vyznačoval právě v posledních desetiletích éry habsburské monarchie a také v době první Československé republiky. Vedle množství profesionálních žurnalistů a dopisovatelů z různých míst Moravy přispívali do novin a časopisů také národopisci, od nadšených ctitelů lidové kultury a znalců života prostých vrstev až po nejvýznamnější odborníky a vědce.

Pro denní tisk obecně platí, že noviny vždy sestávají z pestré skladby různých žurnalistických žánrů, a tato skutečnost byla vždy charakteristická také pro deníky vycházející na Moravě. Také ony se zajímaly nejen o nejdůležitější dění v celých českých zemích i ve světě, ale valnou část své pozornosti věnovaly domácímu prostředí, kde byly především kupovány a čteny. Z hlediska této příručky je relevantní, že mnohé z těchto žánrově odlišných statí přinášely rozmanité informace, týkající se tak či onak národopisu. Více či méně rozsáhlé zmínky o národopisné tematice obsahují zprávy různého zaměření, které jsou od samého počátku základním žánrem žurnalistiky. Jejich hlavním posláním vždy bylo informovat o určité události, společenské činnosti nebo situaci. Z tohoto poslání vždy vyplývaly požadavky kladené na novinovou zprávu: maximum dat v minimálním textu, věcnost, přesnost, úplnost, spolehlivost, objektivnost, včasnost, rozlišení podstatného od podružného.¹²⁰

V novinových zprávách je reflektován například kulturní a spolkový život, který byl velmi důležitý, dále rozmanité slavnosti i méně důležité události z běžného života, rovněž se zde zrcadlí mnoho pozoruhodného z oblasti interetnických vztahů, jaké byly typické pro prostředí národnostně smíšeného území nejen Moravy, ale celých českých zemí až do roku 1945.

Vedle různých závažných interetnických skutečností, které výrazně poznamenaly politický a společenský život v našem prostředí, přičemž ovlivňovaly i mezilidskou komunikaci, přinášely denní listy vždy četné informace o rozmanitých dalších problémech každodenního života. Obsahovaly je nejen denní zprávy, ale také rozsáhlejší statí, články, komentáře atd., usilující syntetizovat údaje z rozličných míst a z různých dob a hledající jejich řešení.

Na stránkách denního tisku tak nalézáme i některé další žánry; jde zejména o kratší vzpomínkové texty, které obvykle bývají publikovány nejen v rozličných sbornících (například jubilejních, pamětních aj.), tedy jako součást knižní publikace, ale také v novinách. Jsou to memoárové statí, jejichž původci – mezi nimiž nechybějí ani osobnos-

¹²⁰ Srov. *mb* (Milan Blahynka): *Zpráva. Slovník literární teorie*. Praha 1984, s. 412–413.

ti národopisu – vzpomínají na dávný život, jak ho sami poznali, případně jak o něm leccos pozoruhodného zaslechli z vyprávění svých bližních. Bývají otištěny v prostoru vyčleněném pro kulturní rubriky, a to nejen jednorázově, ale často také na pokračování. Takové stati však nalézáme ještě častěji než v denním tisku v časopisech různého druhu a zaměření; pro historika národopisu jsou v tomto ohledu nejpřínosnější vlastivědné, ale i kulturní, osvětové a literární časopisy.

Denní tisk můžeme považovat za zdroj mnohých poznatků se značnou mírou pravdivostní hodnoty. Noviny totiž přinášely zpravidla informace, které zajímaly množství čtenářů, a to leckdy čtenářů vskutku zasvěcených, zkušených, důvěrně seznámených s problematikou. Tvůrci novin tudíž museli usilovat o věrné odražení reality, když referovali o různých skutečnostech a událostech na stránkách svých novin. Šlo jim jistě především o to, aby jejich titul neztratil pověst seriózního listu a v důsledku toho nepocítil úbytek čtenářů. Noviny však současně musely vycházet vstříc i jiným požadavkům svých čtenářů, neboť i v tomto podnikání odedávna platil zákon nabídky a poptávky. Vzhledem k tomu, že se čtenáři chtěli pobavit, musely novin plnit i zábavnou funkci, musely být poutavé. Jejich redaktoři byli nuceni vybírat atraktivní, zajímavá a pozoruhodná témata, popisovanou skutečnost museli líčit čtivě, vedle strohých informací museli přinášet i barvitá líčení, psaná ovšem se znalostí věci, s nadhledem, nejlépe s vtipem, třeba i humorně. Je zjevné, že k těmto kvalitám se denní listy moravské provenience propracovávaly postupně, v průběhu řady desetiletí svého vývoje v 19. století i později.

Jak jsme již nastínili, jedním ze znaků periodického tisku je rozmanitost časového úseku, během kterého ten který titul existoval v podobě více či méně pravidelného vydávání. Některá periodika vycházela řadu desetiletí či dokonce počet jejich ročníků přesáhl stovku (někdy ovšem s přerušením, ale jindy bez něho), například etnologický časopis *Český lid* nebo list *Komenský*, jindy vyšlo několik ročníků či dokonce pouhých pár čísel.

To vše jistě dokládá mimořádný význam periodického tisku. Nutno ovšem konstatovat, že zejména denní tisk jako pramen, skýtající informace o lidovém životě, u nás pro etnologickou, historickou a kulturně historickou práci zatím zdaleka nebyl plně využit.

Prameny osobní povahy

Pro historika národopisu, který se zabývá složitým procesem rozvoje bádání zacíleného na poznání lidové kultury, jsou z originálních zdrojů poučení zvláště důležité prameny osobní, případně intimní povahy. Právě v nich, zejména v osobních denících

a korespondenci, zanechali jejich původci – přes nepochybnou subjektivitu svého pohledu – četná svědectví se značně vysokou mírou pravdivostní hodnoty. Vyjadřovali se v nich velmi otevřeně, neboť obvykle nepočítali s jejich zveřejněním, přinejmenším za svého života. Autoři je často psali sami pro sebe anebo pro své blízké spolupracovníky, příbuzné a přátele, kteří jejich svědectví neměli předávat dál.

Z pramenů značně intimní povahy tak můžeme vyčíst i jinde tajené skutečnosti negativního charakteru, například rozmanité tenze, rozmršky i osobní animozity kalící vztahy mezi jednotlivými osobnostmi i celými skupinami badatelů, obvykle zastírané v oficiálních dokumentech. Tyto antagonismy, mající leckdy malicherné příčiny, nejednou značně komplikovaly a zdržovaly rozvoj národopisného hnutí na Moravě i v rámci celých českých zemí.

Důležitým rysem těchto pramenů osobní povahy je také jejich bezprostřednost, s jakou v nich jejich původci reagovali na aktuální dění i problémy, které řešili. Právě zde byl zachycen proces národopisného dění, jak se postupně odvíjel; tyto záznamy byly prováděny průběžně a zůstaly neupravovány případnými pozdějšími dodatečnými korekcemi, neboť jejich autoři ve chvíli vytváření těchto svědectví neznali následující průběh ani konečný výsledek celého procesu historického dění. Proto také tyto specifické okolnosti vzniku těchto pramenů značně zvyšují jejich cenu.

Deníky

K pramenům intimní povahy náleží i deníky osobností národopisu, ale i dalších osob, které s národopisci byly v kontaktu či různým způsobem s nimi spolupracovaly. Deník má obvykle formu denních či alespoň občasných, chronologicky řazených záznamů převážně autobiografického obsahu, jimiž autor zachycuje události života osobního i společenského, ale nadto též údaje nejrozmanitější povahy. Obsahová náplň tak budí dojem nenuceného výběru a jejím typickým znakem bývá bezprostřednost podání. Žánrově se záznamy deníkového charakteru blíží krátké poznámce, rozsáhlejšímu esejistického pojednání, úvaze atd., mohou mít i podobu strohé glosy. Podle míry včleňovaných událostí, dotýkajících se osobního či veřejného života pisatele a okolností vyplývajících z jeho působení ve společnosti, lze rozlišit zhruba dva druhy deníku:

a) Deník autentický, jenž není zpravidla určen čtenářskému publiku. Převažuje v něm záznam okamžitých postřehů, dojmů, myšlenek, nálad autora a událostí, s nimiž se střetává.

b) Deník jako dílo určené čtenářům. Autor se tak stává spisovatelem, jenž v něm vypráví o událostech, kterých se zúčastnil, o svých myšlenkách a prožitcích. Anebo jde

o dílo, které se svým charakterem blíží memoárům a má význam jako dokument sociálního a intelektuálního života své doby.¹²¹

Do svých deníků si někteří moravští národopisci zapisovali bezprostřední zážitky z terénu i rozmanité postřehy, které je při těchto výzkumech napadly. Poznatky takto fixované ovšem nebyly obvykle určeny veřejnosti, nebraly na ni tudíž ohled, což jenom přispívalo k tomu, že nebyly záměrně příliš přikrašlovány. Deníky začasť tvoří cennou součást pozůstalostí národopisných badatelů, uchovaných v archivech či ve sbírkách různých institucí. Spíše výjimečně jsou deníky národopisných pracovníků vydávány i tiskem, a pokud ano, tak zpravidla po mnoha letech.¹²²

Korespondence

Jiný významný zdroj poznání při bádání o historii národopisu představuje korespondence národopisných badatelů, zejména předních osobností oboru, ale i jejich kolegů z jiných vědních oborů a také dalších ctitelů lidové kultury. Epistolární písemnictví se rovněž řadí k pramenům mimořádně intimní povahy, v dopisech lze nalézt nejen řadu dokladů, potvrzujících platnost názorů veřejně hlásaných jejich pisateli, ale nejednou též množství dosti překvapivých informací. Právě korespondence se tak jeví jako další velmi důležitý pramen, vykazující vysokou míru pravdivostní hodnoty, neboť i v tomto případě jde o dokumenty, u kterých jejich autoři nepředpokládali zveřejnění, a proto se vyjadřovali se značnou otevřeností. Výpovědi obsažené v dopisech, ale také na dopisnicích, korespondenčních lístcích a pohlednicích a dokonce i na navštívenkách a vizitkách (což je všechno řazeno ke korespondenci) tak představují jakýsi protipól oficiálních dokumentů určených k publikování a k proklamaci. Nadto má korespondence leckdy nejen výpovědní faktografickou cenu, ale také estetickou hodnotu, zvláště je-li jejím původcem skutečný mistr slova, literát či dokonce klasik české beletrie.

Svou roli samozřejmě vždy hrálo, komu byly dopisy národopisců určeny, zdali si psali s kolegy, tedy jinými odborníky, a to nejen z Moravy, ale i z Čech a ze zahraničí, či jenom se zvědavými a zasvěcenými přáteli a příbuznými; ani úroveň takové korespondence však nelze podceňovat.

Při bádání zaměřeném na tento zdroj informací oceňujeme, že korespondence byla vhodným způsobem komunikace mezi jednotlivými národopisci, ale také mezi odborníky a dalšími ctiteli lidové kultury. Mezi osobnostmi národopisců na Moravě, které působily v různých, často dosti odlehlých místech, přirozeně leckdy existovaly značně velké

121 Srov. ko (Zdena Kovářová): *Deník. Slovník literární teorie*. Praha 1984, s. 70.

122 Například Zdeněk Fišer vydal dílo *Daniel Sloboda. Dokumenty I. Deníky*. Přerov 2001.

vzdálenosti. Přitom se potřebovali vzájemně informovat o svých bádáních, konzultovat národopisné otázky a hledat tak společně jejich řešení.

Mimořádně pozoruhodná pak je korespondence mezi dvěma osobnostmi, které věnovaly svou pozornost lidové kultuře; takovou se jeví například úroveň listů, které si vyměňoval František Bartoš s Leošem Janáčkem. Prostřednictvím korespondence spolupracovali odborníci z Moravy se svými kolegy z Čech, Slezska, Slovenska i jiných zemí. Právě korespondenci zvolili četní moravští národopisci jako způsob vzájemné komunikace s Čeněkem Zíbrtem, pražským redaktorem stěžejního národopisného periodika, Českého lidu, a současně vysokoškolským profesorem kulturní historie, tedy mimořádnou autoritou, právě v moravských odborných kruzích silně uznávanou.¹²³

V těchto listech nalézáme důležité informace, vztahující se k rozličným tématům ze sféry rozvoje národopisu. Zejména pak cenné a v podstatě nenahraditelné jsou rozmanité glosy a komentáře pracovních postupů národopisných badatelů i výsledných publikačních výstupů, tedy jejich tvorby samé. Tak ve fondu zmíněného Čenka Zíbrta, začleněném do Literárního archivu Památníku národního písemnictví, se kromě mnoha jiných pozoruhodných poznatků nacházejí právě v přijaté korespondenci četné doklady vskutku výjimečného významu časopisu Český lid, vycházejícího v Praze, pro rozvíjení národopisné práce na širokém území Moravy.¹²⁴

Větší či menší část korespondence osobností národopisu bývá poměrně často zachována v jejich archivních pozůstalostech, anebo v obdobných fondech jiných aktivních badatelů, třeba i dávno zapomenutých lidí. Právě korespondence pak začasť tvoří významný podíl na obsahu těchto pozůstalostí – zejména přijatá, ale leckdy též vlastní, odeslaná (vrácená adresátem nebo přepsaná) či neodeslaná. K archivním pramenům patří také korespondence oněch osobností s rozmanitými institucemi, jejichž pozůstalosti se rovněž leckdy dochovaly do našich časů.

Je příznačné, že mnoho jednotlivých dopisů, dopisnic atd., ale i celých sbírek korespondence se dosud nalézá v soukromých rukou, nejčastěji rodinných příslušníků, potomků dávných národopisných odborníků, ale také různých sběratelů a rozličných obchodníků, případně zcela nepoučených osob.

Korespondence osobností národopisu se četným zasvěceným odborníkům jevila či dosud jeví natolik pozoruhodnou, že přikročili k jejímu publikování; některá je cenná sama o sobě, a proto je vydávána i v pouhém přepisu. Informací v korespondenci obsažených tak mohou využít i další badatelé. Leckdy tak učinili adresáti oněch listů a dopisnic. Čeněk Zíbrt publikoval svou korespondenci s Františkem Bartošem krátce po jeho smrti v roce 1907 a v téže době zveřejnil i Bartošovy dopisy adresované Aloisi Šemberovi

123 Srov. Altman, Karel: Čeněk Zíbrt a moravský národopis. Národopisný věstník 19 (61), 2002, s. 29–40.

124 Srov. Altman, Karel: Zíbrtův „Český lid“ a moravští národopisci. Český lid 90, 2003, s. 173–183.

a Františku Zoubkovi.¹²⁵ Na Zíbrtův ediční počín po desetiletích navázali Jaroslav Nehýbal, který uveřejnil přátelskou korespondenci Františka Bartoše s Janem Vondráčkem,¹²⁶ a Alois Gregor, jenž publikoval ukázky Bartošových dopisů Rudolfu Dvořákovi.¹²⁷ Pavel Vychodil vydal celou obsáhlou sbírku dopisů z doby Sušilovy.¹²⁸

Korespondence osobností národopisu není pouze věrně přepisována a vydávána tiskem, ale leckdy je opatřována vysvětlivkami a vysvětlujícími poznámkami, rejstříky atd. Tyto prameny vztahující se k významným osobnostem pak byly v některých případech nejen publikovány, ale také podrobeny odborné analýze. Jaroslav Kolár například charakterizoval korespondenci Julia Feifalika s pražskými a s moravskými badateli, s Františkem Sušilem, Benešem Methodem Kuldou, Řehořem Volným, Bedou Dudíkem,¹²⁹ a obdobně činili i další badatelé.¹³⁰ Lucie Uhlíková uveřejnila vzájemnou korespondenci Leoše Janáčka s Martinem Zemanem.¹³¹

Historikové národopisu se tuto korespondenci snaží interpretovat a nově získané poznatky formulovat v syntetizující studii. Tak například Hana Dvořáková přistupovala ke korespondenci Františka Pospíšila s Leošem Janáčkem.¹³²

O analýzu korespondence moravských národopisců, adresované zejména Čeňku Zíbrtovi, se opírají stati Karla Altmana *Zíbrtův „Český lid“ a moravští národopisci, Čeňk Zíbrt a moravský národopis, Lucie Bakešová důvěrně Čeňku Zíbrtovi (Glosy k národopisnému hnutí na jižní Moravě v devadesátých letech 19. století), „Po půdách, komorách i mlatech“ aneb „k čemu ty staré hříchy a komedie?“ (Z terénních zkušeností průkopníků českého národopisu na Moravě v 19. a v první polovině 20. století), Zdroje poznatků o živo-*

125 Zíbrt, Čeňk: *František Bartoš o studiu lidu moravského. Hrstka dopisů a vzpomínek*. Český lid 16, 1907, s. 113–126; Zíbrt, Čeňk: *Františka Bartoše dopisy Al. Šemberovi a Františku Zoubkovi*. Český lid 16, 1907, s. 290.

126 Nehýbal, Jaroslav: *Přátelská korespondence Jana Vondráčka s Františkem Bartošem*. Časopis Matice moravské 92, 1972, s. 329–337.

127 Gregor, Alois: *Z korespondence Františka Bartoše Rudolfu Dvořákovi. K 60. výročí Bartošovy smrti*. Vlastivědný věstník moravský 18, 1966, s. 214–224.

128 Vychodil, Pavel: *Z doby Sušilovy. Sběrka dopisů*. Brno 1917.

129 Kolár, Jaroslav: *Julius Feifalik a jeho sbírka lidových her z Moravy*. In: *Lidové hry z Moravy*. Sběrka Julia Feifalika. Praha 1986, s. 7–29.

130 Například Absolonová, Valerie – Bednářová, Věra: *Jindřich Wankel v dopisech*. Adamov u Brna 1970; Frolec, Václav: *Národopisná výstava československá v Klvaňově korespondenci*. Československá etnografie 7, 1959, s. 106–107.

131 Uhlíková, Lucie: *Leoš Janáček a Martin Zeman. Vzájemná korespondence*. Národopisná revue 4, 1994, s. 77–112.

132 Dvořáková, Hana: *Z korespondence Františka Pospíšila s Leošem Janáčkem a několik poznámek k jeho výzkumným metodám*. In: *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky*. Brno 2006, s. 62–68.

*tě a národopisném díle bratří Mrštíků, Útrapy Josefa Čižmáře, regionálního badatele, Nad dopisy Mořice Remeše Čeňku Zíbrtovi z dvacátých let minulého století.*¹³³

Obsah pramenů

Z předchozích líčení je dostatečně zjevné, že badatel, který se hodlá věnovat výzkumu dějin národopisné práce a rozvíjet dále tuto důležitou součást naší disciplíny, se musí zaměřit nejen na studium odborné literatury, která už byla o dané problematice napsána, ale také studovat prameny. Klade-li si otázku, co v těchto pramenech hledat, pak mu může být vodítkem právě ona odborná literatura, jejíž témata je možno dále rozvíjet, objevovat nové skutečnosti, hledat širší souvislosti, atd. Stejně tak je ale nezbytné řešit i další, dosud nezkoumanou problematiku.

Můžeme zde upozornit alespoň na některá témata, jimiž se může historik národopisu zabývat na základě studia dosud zcela nevyužitých pramenů a tak obohatit svůj obor. Jde zejména o osvětlení jednotlivých stránek tvůrčího procesu osobností národopisu, od poznání lidové kultury, přes pracovní postupy, směřující k vytvoření trvalého díla, stejně jako o postižení celé škály dalších organizačních i odborných aktivit, jejichž výsledkem bylo pořádání výstav, slavností, ale také činnost osvětová a pedagogická.

Z významných aktivit čelných osobností zabývajících se národopisem vždy hrála mimořádně důležitou roli jejich sběratelská činnost, která korunovala jejich cílevědomé působení přímo v terénu, a proto také poutala zvláštní pozornost zaujatých badatelů. Svědectví o sbírání národopisného materiálu však zanechali nejen tito sběratelé, ale také další svědkové jejich činnosti v národopisně živém prostředí, a ovšem sami zkoumaní lidé, informátoři, respondenti. Zachytili je v rozličné podobě, nepublikované i publikované. Nepublikovanými prameny vypovídajícími o aktivitách sběratelů v terénu mohou být dochované deníky a poznámky, se svými zážitky se tito pracovníci svěřovali v korespondenci či v nevydaných pamětech. Jiná svědectví však vyšla tiskem, a to buď za života svých autorů, anebo posmrtně; někteří významní národopisní badatelé na Moravě totiž zachytili své poznatky z výzkumné terénní práce ve vlastních memoárech. Pokud šlo o krátké i delší stati, publikovali je na stránkách různých periodik, ale takto vznikly i celé

¹³³ Altman, Karel: Zíbrtův „Český lid“ a moravští národopisci. *Český lid* 90, 2003, s. 173–183; Altman, Karel: Čeňek Zíbrt a moravský národopis. *Národopisný věstník* 19 (61), 2002, s. 29–40; Altman, Karel: Lucie Bakešová důvěrně Čeňku Zíbrtovi. (Glosy k národopisnému hnutí na jižní Moravě v devadesátých letech 19. století.) *Jižní Morava* 40, 2004, s. 161–174; Altman, Karel: „Po půdách, komorách i mlatech“ aneb „k čemu ty staré hříchy a komedie?“ (Z terénních zkušeností průkopníků českého národopisu na Moravě v 19. a v první polovině 20. století). *Folia ethnographica* 38, 2004, s. 7–24; Altman, Karel: Zdroje poznatků o životě a národopisném díle bratří Mrštíků. *Národopisná revue* 17, 2007, s. 132–138; Altman, Karel: Útrapy Josefa Čižmáře, regionálního badatele. *Národopisný věstník* 22 (64), 2005, s. 96–102; Altman, Karel: Nad dopisy Mořice Remeše Čeňku Zíbrtovi z dvacátých let minulého století. *Folia ethnographica* 42, 2008, s. 179–184.

samostatné publikace. Právě v těchto textech začasť velmi plasticky vylíčili podmínky, ve kterých získávali materiál, i postupy, jaké zvolili při jeho zpracování.

Národopisci nejen z Čech, ale zejména z Moravy byli na konci 19. století i v následujících desetiletích ponejvíce zastánci názorového proudu v rámci naší disciplíny, jenž prosazoval akutní potřebu neustálého sbírání národopisného materiálu, i kdyby tím měla být prozatím odložena jeho důkladná vědecká analýza a zhodnocení. Tím se dostávali do konfliktu s druhým proudem v českém národopisu, jenž se snažil etablovat tento obor jako vyspělou vědní disciplínu. Avšak právě národopiscům působícím přímo v terénu dodnes vděčíme za shromáždění obrovského množství dokladů, jež mají pro nás zcela nenahraditelnou cenu.

Terénní práce odedávna představovaly základ národopisných bádání, jež se právě důrazem na zkoumání autentických projevů každodenního života lidových vrstev odlišovala od přístupů jiných vědních disciplín. Také moravští národopisci si byli od samého počátku rozvoje svého oboru vědomi skutečnosti, že doklady a projevy lidové kultury mohou sledovat nebo i získat nejlépe přímo v terénu, v lidovém prostředí, neboť zde žili jejich současní uživatelé a nositelé anebo jejich pamětníci, případně dědicové daných objektů. Právě tady získávali národopisní odborníci od samých počátků svého působení nejen prameny hmotné povahy, ale také doklady lidové slovesnosti i zpěvnosti, poznávali zvyky, obyčeje, obřady, tance, hry i společenské zvyklosti vlastní lidové komunitě. V terénu si mohli vytvářet obraz lidového života v jeho celku, všestranně. Práce národopisců v terénu tak vždy byla dosti složitým procesem zaměřeným na získání poznatků z oblasti lidové kultury – hmotné, duchovní i sociální –, folkloru a vůbec všech aspektů každodenního života lidu.

Přítom je pochopitelné, že národopisní badatelé citlivě reflektovali vlastní počínání v terénu a záhy snad každý z nich nabyl mnohých zkušeností, postřehů a zážitků a jejich množství se s jejich postupující praxí jenom rozšiřovalo, aby přispívalo k dalšímu zkvalitnění práce. Poznatky a pocity dávných průkopníků moravského národopisu jsou našťastí mnohde zachyceny, a proto se s nimi i dnes můžeme seznámit a nalézat v nich poučení pro vlastní praxi.

O terénní práci moravských národopisců pojednávají například články a studie Jaroslava Folprechta, Beneše Methoda Kuldy, Augusty Šebestové a dalších.¹³⁴ Cenný, byť ne zcela jednoznačně kladně přijímaný, je pak spis Františka Kretze, zkušeného národopisného odborníka, neúnavného a zarputilého sběratele, ale současně též poněkud kontroverzní osobnosti, nazvaný výmluvně *Jak jsem sbíral*, který byl publikován v Uherském Hradišti roku 1913. Kretz sice působil zejména na východní Moravě, na Slovácku a na

134 Folprecht, Jaroslav: *O práci národopisné*. Revue moravsko-slezská 3, 1906–1907, s. 128–130; Kulda, Beneš Method: *Vzpomínka z mé činnosti sběratelské*. Český lid 1, 1892, s. 438–441; Šebestová, Augusta: *Jak vznikly „Lidské dokumenty“?* Od Horácka k Podyjí 8, 1931, s. 97–100.

Valašsku, ale jeho zkušenosti z terénních sběrů, vylíčené velmi plasticky a místy i syrově naturalisticky, lze vztahovat i na jiná prostředí.

V memoárových statích, jež pak publikovali v různých periodikách, ale také v ucelené knižní podobě, národopisní badatelé líčili své zkušenosti se získáváním etnografického a folklorního materiálu přímo v lidovém prostředí. Jak je zjevné z řady svědectví, pravdivostní hodnota těchto zveřejněných počinů nemusí být vždy nutně limitována ohledy na čtenáře, jež by měl být i tímto způsobem ubezpečován o vznešeném poslání národopisných bádání, jemuž vycházejí v ústřety zástupy vstřícně naladěných nositelů lidové kultury, aby se o ni nezištně podělili. Naopak, třeba líčení terénních výzkumů od Františka Kretze je velmi střízlivé, realistické.

Vzpomínky z terénní práce dávných badatelů však zpracovali i jiní odborníci, ať už na základě vyprávění oněch průkopníků moravské etnografie a folkloristiky, anebo podle jejich zápisků v denících či na základě studia jejich korespondence.¹³⁵ Proces poznávání lidové kultury dávnými osobnostmi českého etnografie a folkloristiky na Moravě byl s odstupem času, někdy i mnoha desítek nebo i více než stovky let, hodnocen historiky národopisu. Tito badatelé se opírali o rozmanitá svědectví aktivit svých předchůdců, jak je tito průkopníci rozvíjeli přímo v terénu, svědectví nepublikovaná i ta, jež vyšla tiskem. V této souvislosti zde můžeme zmínit například práci Miroslava Války *Zvykoslovné tradice na Hané a jejich sběratelé*.¹³⁶

Pozornost by měla být věnována i specifickým pozorovatelům dění v lidovém prostředí moravského venkova, jakými byli spisovatelé či dokonce klasikové české literatury, kteří pak své postřehy zúročili ve svém beletristickém díle.¹³⁷ Hodnoceni mohou být i dávní respondenti. Například Jana Tichá zhodnotila přínos Josefa Luciana Ondřeje Kramoliše pro Kuldovy sběry.¹³⁸

135 Například Skutil, Josef: *Ještě ke vzniku Lidských dokumentů Augusty Šebestové (Z korespondence Aug. Šebestové a Ign. Wurma)*. Od Hradské cesty, 1960, s. 44–49; Zibrť, Čeněk: *Frant. Bartoš o studiu lidu moravského*. Český lid 16, 1907, s. 113–126; Janovský, Rudolf: *Daniel Sloboda sbírá moravské písně Františku Sušilovi*. Český lid 28, 1928, s. 248–251; Stolařík, Ivo: *Leoš Janáček o sbírání národních písní*. Radostná země 4, 1954, příloha k č. 1, s. 2; Vávra Ivan: *Pobyt B. M. Kuldy v Rožnově ve světle jeho zápisníku*. Valašsko 3, 1954, s. 47–50.

136 Válka, Miroslav: *Zvykoslovné tradice na Hané a jejich sběratelé*. In: *Lidové obyčeje na Hané a jejich slovní, hudební a taneční projevy*. Vyškov 1999, s. 7–18.

137 Srov. Altman, Karel: *Zdroje poznatků o životě a národopisném díle bratří Mrštíků*. Národopisná revue 17, 2007, s. 132–138; Altman, Karel: *Alkoholismus v mrštíkovské kronice Rok na vsi*. Jižní Morava 44, 2008, s. 69–87; Altman, Karel: *Líšenky očima bratří Mrštíků*. In: *Ves Leštno za městečko vysazovati ráčíme. Památky, místopis a vybrané osobnosti Líšně z pohledu historických, jazykovědných a přírodovědných disciplín*. Brno-Líšeň 2009, s. 191–203.

138 Tichá, Jana: *Prodává se za 15 krýcarů na stříbře. Přínos Josefa Luciana Ondřeje Kramoliše pro Kuldovy sběry*. In: *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury*. Rožnov pod Radhoštěm 2003, s. 35–38.

Prameny – závěr

Prameny, o něž se opírá a z nichž čerpá bádání historiků národopisu, hrají při této objevné práci zásadní roli. Je přitom zřejmé, že nelze jednoznačně absolutizovat význam některého z nich či jednostranně upřednostňovat jeden typ pramene před druhým, i když lze akcentovat jistou hierarchii v rámci jejich souboru. Výzkum dějin národopisu na Moravě se musí opírat o prameny rozmanité povahy i nejrůznější provenience, neboť teprve kombinace pravdivých poznatků získaných důkladnou analýzou pestré škály dokumentů může přinést plastický, nezploštělý obraz zkoumané tematiky.